

ERZURUMLU ÂŞIK YAŞAR REYHANI'Yİ ANLAMAK

UNDERSTANDING ÂŞIK YAŞAR REYHANI OF ERZURUM

ПОНЯТЬ ЭРЗУРУМСКОГО АШУГА ЯШАРА РЕЙХАНИ

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

Halk Edebiyatı, özellikle Âşık Edebiyatı metinlerinin tahlili meselesine pek itibar edilmemiş, tahlil ve şerhine gidilmemiştir. Bu çalışma ile bundan sonraki çalışmalara örnek teşkil edilecek şekilde, asrımızın en ünlü âşıklarından Reyhani'nin 4 şiiri ele alınarak tahlil edilmiştir. Tahlil yapılırken aşığımızın yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu ekonomik hayat tezahürü dikkate alınmıştır.

Asıl adı Yaşar Yılmaz olan aşığımız 1932 yılında Erzurum'un Hasankale (Pasinler) İlçesi, Alvar Köyü'nde doğmuştur. Şiirinden de anlaşılacağı üzere çok sevdiği Erzurum'dan ayrılıp Bursa'ya yerleşmiş ve orada 10 Aralık 2006 tarihinde vefat etmiştir.

Ustası tek değildir. Doğup büyüdüğü çevre sözlü kültür açısından oldukça zengin bir bölgedir. Öncelikle çevrede tanınan ve türküleri söylenen âşıkların yanı sıra, Huzuri Baba, Nihani, Cevlani, Efkari ile Gülistan Çobanoğlu gibi âşıklardan gelenek ve usul öğrenmiştir. Yani onun ilk ustası yaşadığı çevredir. Âşık Nihani ile atıştığını söylediği bir eseri de vardır.

Her ne kadar doğduğu ve 18 yaşına kadar hiçbir yere ayrılmadan yaşadığı çevre belli ise de bu yaştan sonra hem Türkiye'nin ve hem de yurt dışındaki çeşitli ülkelerin çeşitli şehirlerini gezip görmesi onun şiir ve sanatına etki etmiş, ufkunu genişletmiştir. Türkiye'de liderlerle birlikte değişen dönemler, fikir akımları, dünya görüşleri, âşıklık geleneğinde de etkili olmuş, moda muhtevalar hususunda aşığımız da akımlara kapılmıştır.

Bu çalışmada Âşık Yaşar Reyhani'nin içinde yaşadığı ekonomik duruma göre eserlerinin tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık edebiyatı, Reyhani, yaşam tarzı, Erzurum, hayvancılık

ABSTRACT

In folk literature, the issue of Minstrel Literature texts analysis has been ignored and these texts have not been explained or worked out. In order to set an example for future studies, in this study four poems composed by Reyhani, who is one of the most famous

* ORCID: 0000-0003-1105-0479 Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF,
erdoganaltinkaynak@ardahan.edu.tr

minstrels of our century, are analysed. During textual analysis, the geographical location where the minstrel lived and the economic reflection of his lifestyle are taken into account.

The minstrel, whose real name is Yaşar Yılmaz, was born in 1932 in Alvar village, Hasankale town, Erzurum. As can be understood from his poem, he had to leave Erzurum and settle in Bursa, where he died on 10 December, 2006.

He had plural masters. The place where he was born is a rich region in terms of oral cultural tradition. In addition to some famous minstrels whose songs are still performed, he learned tradition and style from such masters as Huzuri, Nihani, Cevlani, Efkari and Gülistan Çobanoğlu. In other words, his first master was the environment he grew up in. He also had a piece in which he said he mutually had word play with Minstrel Nihani.

Although the place where he was born and lived until he was 18 years old is known, from then on that he visited different cities both in Turkey and abroad influenced his poetic vision and perception of art, and broadened his horizons. The periods changing with the leaders in Turkey, intellectual movements, world views also influenced the structure of minstrelsy tradition, and Reyhani became a part of these movements as regards the content of his poetry.

In this study, the analysis of poems composed by Reyhani is made in accordance with the economic structure where he lived.

Keywords: Minstrel literature, Reyhani, lifestyle, Erzurum, Livestock,

АННОТАЦИЯ

Надо отметить, что к фольклору, особенно анализу ашугского творчества не уделялось нужное внимание. Они особо не рассматривались и не комментировались. Нижеследующее исследование послужит примером для следующих работ, так как будут проанализированы 4 стихотворения Рейхани, одного из самых знаменитых ашугов нашего века. **При проведении анализа было принято во внимание местожительство и экономическое положение ашуга.**

Настоящее имя ашуга Рейхани Яшар Ылмаз. Он родился в селе Алвар Хасанкалийского (Пасинлер) района Эрзурумской области. Исходя из его стихотворений очевидно, что он из любимого Эрзурума переселился в Бурсу и там же скончался 10 Децбря 2006-го года.

Он учился не у одного единственного мастера слов. Среда, в которой он родился и вырос, очень богата устной культурой. Наряду с известными ашугами своей области он выучил традиции и методы сочинения песни от таких мастеров, как Хузури Баба, Нихани, Джеблани, Эфкяри и Гюлистан Чобаноглу. Модно сказать, что его первым мастером была его же среда. В одном из своих стихотворении он рассказывает о пререкании с ашугом Нихани.

Несмотря на то, что он до 18 лет не выезжал за пределами родных краёв и здесь же получил первое крещение в ашугском искусстве, отлучение из родных мест и навещение разных краёв Турции и зарубежных государств, сильно повлияли на его поэзию и искусство, расширили горизонты его мировоззрения. Наряду с изменениями лидеров в Турции изменение идей, мировоззрений повлияли и на творчество ашугов и ашуг Рейхани тоже стал жертвой моды.

В нижеследующем исследовании буде проанализировано творчество Ашика Яшара Рейхани в соответствии с его экономическим положением.

Ключевые слова: ашугская литература, Рейхани, образ жизни, Эрзурум, скотоводство

Asıl adı Yaşar Yılmaz olan aşığımız 1932 yılında Erzurum'un Hasankale (Pasinler) İlçesi, Alvar Köyü'nde doğmuştur. Şiirinden de anlaşılacağı üzere çok sevdiği Erzurum'dan ayrılıp Bursa'ya yerleşmiş ve orada 10 Aralık 2006 tarihinde vefat etmiştir.

İran coğrafyasına bağlı Güney Azerbaycan'dan göçen bir ailenin çocuğudur. Babası önce Kars'a daha sonra Erzurum'un Hasankale ilçesi Alvar Köyü'ne yerleşmiş ve aşığımız da burada dünyaya gelmiştir. Kendi ifadesine göre, çevre köylere zaman zaman çeşitli sebeplerle gitse de çocukluğu köyde geçmiştir. Okuma yazmayı kendi çabasıyla okula gitmeden öğrenmiş, daha sonraları dışarıdan sınava girerek ilkokul diploması almıştır.

Erzurum da dâhil olmak üzere Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri gezgin âşıkların bol miktarda olduğu bölgelerdir. Reyhani küçük yaşlarda iken köylerine gelen âşıkları dinleyerek âşıklığa heves salmıştır. Hem âşıklardan, hem de eline geçen kitaplardan birçok halk hikâyesini öğrenmiş ve bunları arkadaşlarına veya kendisinden isteyen büyüklere anlatmaya başlamıştır. İlk şiirlerini 18 yaşında yazmış, profesyonel olarak âşıklığa da bu dönemde başlamıştır.

Reyhani'nin ilk aşkı, rüyasında gördüğü ve kısa süre sonra da kaçırıp evlendiği bir kızdır. Ancak bu aşk ve evlilik uzun sürmez. Şiddetli geçimsizlik nedeniyle ayrılır. Kızın ailesi kızı başka birisiyle evlendirir. Bu dönemde “Dertli” mahlasıyla şiirler yazmaktadır. Ancak bu mahlas da uzun sürmez. Reyhani mahlasını ona Bayburtlu Âşık Hicrani verir ve ondan sonra bu mahlası ölümüne kadar kullanır. Bade içme hususunda kendisi hakkında bir şey söylememekle beraber bade içmeye inanmaktadır.

Ustası tek değildir. Doğup büyüdüğü çevre sözlü kültür açısından oldukça zengin bir bölgedir. Öncelikle çevrede tanınan ve türküleri söylenen âşıkların yanı sıra, Huzuri Baba, Nihani, Cevlani, Efkarî ile Gülistan Çobanoğlu gibi âşıklardan gelenek ve usul öğrenmiştir. Yani onun ilk ustası yaşadığı çevredir. Âşık Nihani ile atıştığını söylediği bir eseri de vardır.

Her yıl Konya'da düzenlenen “Âşıklar Bayramı”na aralıksız katılan yedi âşıktan biridir ve burada katıldığı yarışmalarda pek çoğu birincilik olmak üzere çeşitli ödüller de almıştır.

Yurt içinde gidip konser vermediği, program yapmadığı şehir yok denecek kadar azdır. 1980 öncesinde “milliyetçi” kesimin konserlerinin değişmez isimlerinden birisidir. İran, Azerbaycan, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkede konserler vermiş, programlara çağırılmıştır. ABD'nin Michigan Üniversitesi'nde katıldığı konferanstan sonra kendisine fahri hocalık verilmiştir.

Erzurum Âşıklık geleneği içinde çok önemli bir yere sahip olan aşığımız bölgede bilinen ve kullanılan makamların ve âşık havalarının tamamını başarılı bir şekilde icra eder. Âşık edebiyatının her türünden örnekler vermiştir. Köroğlu kol destanlarından başka bildiği bir destan yoktur. Kendi tasnifi hikâyelerin dışında başka kişilere ait veya anonim olan âşık tarzı hikâyeleri bilir ve anlatır. Ali Berat Alptekin'in eserine göre bildiği ve tasnif ettiği hikâyeler: Ahmet ile Mehmet, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Böyle Bağlar Hikâyesi, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Ferhat ile Şirin, Gürun Hikâyesi, İbrahim'in Hikâyesi, Kaçak Nebi ile Hacer Hanım, Kerem ile Aslı, Kul Mahmut, Kurbanî ve Peri Hanım, Latif Şah, Necef ile Perizat Hanım, Salman Bey, Sevdakar Şah ile Gülenaz Sultan, Şah İsmail ile Gülizar Hanım, Tahir ile Zühre, Tufarganlı Âşık Abbas'tır (Alptekin, 1997, 99-100).

1980'li yılların başında Erzurum'da bulunan Doğu Ozanları Derneği'nin başkanlığına getirildi. Bu dönemlerde siyasete de soyunmuş olsa da âşıklığı politikacılığının çok üstünde olmuş ve siyaseti tamamıyla terk etmiştir. Geleneği yaşatmak ve geçimini sağlamak üzere 1976 yılında, Nuri Çırağı ile birlikte âşıklar kahvesi kurup işletmiştir.

Gencecik oğlunu bir hastalık nedeniyle kaybetmesi onda derin yaralar açmış, sazı ve eğlence ortamlarını terk edecek noktaya gelmiştir. Bunda, biraz da hak ettiğine inandığı devlet sanatçılığının kendisine verilmeyişi de etkili olmuştur. Ömrünün sonlarını hüzün içinde geçiren aşığımız, Kültür Bakanlığı Halk Âşıkları listesine kayıtlıdır.

Çok sayıda kaset ve plak doldurmuş ve çok sayıda radyo ve televizyon programına katılmıştır. Şiirleri birçok gazete, dergi ve araştırmada yer alan Âşık Reyhani'nin, şiirlerinin bir bölümünü topladığı "Alvarlı Reyhani"(1962), aynı zamanda, Âşık Mevlüt İhsani ile hilafı olsa da, kendi tasnif ettiği hikâyenin adı da olan "Böyle Bağlar" (1966), "Kervan"(1988) adlı kitapları vardır. Bazı düşünce ve şiirlerinden oluşan "Şu Tepenin Arkasında" adlı bir kitabından bahsedilse de tarafımızca böyle bir esere ulaşamamıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1k_Reyhani 08.03.2017). Hakkında çok sayıda öğrenci bitirme tezi de hazırlanmıştır. Dilaver Düzgün tarafından hazırlanan ve Atatürk Üniversitesi'nin 50. yılında bastırılan "Âşık Yaşar Reyhani adlı kitap kendisi üzerine yapılan en belirgin çalışmadır (Düzgün, 1997). Polatoğlu tarafından "Mızrabın İstirabı, Âşık Yaşar Reyhani – Hayatı ve Şiirleri) diye bir kitap yayımlanmıştır(Polatoğlu, 2003). Ayrıca aşığımızın vefatından 1 yıl sonra Muhsin Koç tarafından da bir kitap hazırlanmıştır(Koç, 2007).

Her ne kadar doğduğu ve 18 yaşına kadar hiçbir yere ayrılmadan yaşadığı çevre belli ise de bu yaştan sonra hem Türkiye'nin ve hem de yurt dışındaki çeşitli ülkelerin çeşitli şehirlerini gezip görmesi onun şiir ve sanatına etki etmiş, ufkunu genişletmiştir. Türkiye'de liderlerle birlikte değişen dönemler, fikir akımları, dünya görüşleri, âşıklık geleneğinde de etkili olmuş, moda muhtevalar hususunda aşığımız da akımlara kapılmıştır.

Ancak biz burada aşığımızın bütün şiirlerini ve dönemlerini değil, sadece birkaç şiirinden hareketle hangi ekonomik hayat tezahürüne ait bir yapıda olduğunu ortaya koymaya çalışan tahlil denemesi yapacağız.

Reyhani'nin doğup büyüdüğü toprakların temel geçim kaynağı tarıma dayalı hayvancılıktır. Gençlik yıllarında bu bölge Türkiye'nin yoksulluk sınırında yaşar. Toplum muhafazakârdır. Dini duygular güçlüdür. Vatan – millet – namus gibi kavramlara sıkı bağlılık vardır. Kısacası milliyetçi muhafazakâr bir toplumun içinde yaşayıp yetişmiştir. Mahalle baskısı oldukça yaygındır. Bu nedenlerle dedikodu ve başkalarının hayatına karışma da yaygındır. Reyhani'nin "Gidirem", "Bilirem", "Bir Çiçek" ve "Bu Dağda" şiirleri ortaya koymaya çalıştığımız âşık tarzı şiir tahlilinde ekonomik hayat tezahürlerinden faydalanma açısından ele alınmaya değer dört önemli eseridir.

"Gidirem" şiiri dış yapı itibariyle 11 hecelidir ve koşma kafiye şemasında dördlüklerden meydana gelmiştir. Tamamı 9 dördlüktür. Âşık edebiyatı genel özellikleri içinde bazı sesler birbirine denk olarak kabul edilir. Bu durumda 8. dördlükteki ses, pas, dost kelimelerinden oluşan kafiyeyi kusur saymaz isek, şiirin tamamına tam ve zengin kafiye hâkimdir. Bu da aşığımızın şiir oluşturma, söz söyleme yeteneğinin bir göstergesidir. 8. dördlükteki dost kelimesi mahalli söyleyiş şekliyle ele alınmalıdır ki o da "dos" şeklinde telaffuzdur.

Dil açısından değerlendirdiğimizde şiire mahalli söyleyiş ve telaffuzun hâkim olduğu görülür. "Gidirem" kelimesi bile yalnız başına hem şiire ve hem de üsluba damgasını vurmaktadır. "Gafillerden darbe yemek", "kadere boyun bükme", "tuz ekmek", "emeği suya katmak", "güman bulamamak", "sırta güman yükü vurmak", "yel devirmek", "sebep harmana dökmek", "can feda etmek", "kırk sene gözyaşı dökmek", "kırık saz", "divana dönmek", "yüzü ak olmak", "alını açık olmak", "konu-komşu", "kara baht" gibi deyim ve tamlamalar şiirdeki ahenk unsurunu ve anlam derinliğini kazandırmak için kullanılmıştır. Bu da aşığımızın dile olan hâkimiyetinin bir göstergesidir.

Metinde geçen Erzurum, Palandöken, Habip Baba, Abdurrahman Gazi, Tanbura Köyü, Karasu gibi coğrafi isim ve şahıs adları şiirin coğrafyasını bildirmektedir. Şiirin mekânı Erzurum'dur.

Şiirde “Gafillerden darbe yedi gururum”, “Tuz ektiler çalıştığım çabaya”, “Sırtıma verdiler sitem yükünü”, “Yel devirsin sebeplerin kökünü”, “Yüzümüz apaçık alnım karasız / Buna rağmen koymadılar yarasız” , “İftira darbesi cana sinmedi” gibi mısralar aşığımıza yönelik mahalle baskısının yansımalarıdır. Reyhani kendi ifadesi ile Erzurum'dan ayrılış sebebini kendisine yönelik iftiralara göstermekte, Erzurum'a değil de Erzurum'da kendisine atılan iftirallerden, fitne, fesat, çekememezlik, kıskançlıklardan dolayı “Elli yıldır beklediği ekini / Harmana dökmeden yakdım gidirem” sözleriyle pekiştirerek Erzurum'dan ayrılış sebebini dile getirmektedir.

Aşığımızın yaşadığı coğrafya ve bu coğrafyanın özellikleri ile ekonomik hayat tarzı şiire nasıl yansıtılmıştır? Erzurum coğrafyasının muhafazakâr bir yapısı olduğunu söyledik. Abdurrahman Gazi, Habip Baba, ecdat, ezanların okunması, Zeynel (Abidin)'in Horasan'a gitmesi, tekbir veren sesin kulakta kalması bu muhafazakâr yapının işaretleridir.

Coğrafyanın en önemli özelliklerinden biri de kış mevsiminin uzun ve çetin geçmesidir. Eski zamanları düşündüğümüzde, televizyon, radyo, internet, kasetçalar gibi vakit geçirme ve eğlence unsurlarının olmadığı zamanlarda insanların birbiriyle hoşça vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla birlikte olması kaçınılmazdır. Sözlü kültürün yaygın ve zengin olması bir yerde bu soğuk ve uzun kış aylarına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Hasadını ambarına koymuş, hayvanlarının yemini - otunu temin etmiş bir kişiden daha mutlu kim olabilir. Bu durumda yapılacak şey, hayvanların bakımını bitirdikten sonra ki bunu da genellikle kadınlar ile çocuklar yaparlar, can sıkıntısını giderecek vasıta aranmasıdır.

Özel mülkiyet olarak tarlaların ölçüğü düşüktür. Geniş ailelere mahsus miras meselesiyle ekili dikili alan her geçen gün daralmaktadır. Vadi içlerinde kendine yer bulan ekilecek alan sınırları bölüne bölüne 150 – 200 metrekareye kadar düşmüştür. Meşhur fıkradır: İki ahbab köye doğru giderken biri diğere “-Gardaş bir tarlam var, görsen ele kartol olur ki!” der. Çok geçmeden diğeri sorar “Hani senin tarla nerde?” Cevap. “Az önce geçtik ya!”

Dağlık, yüksek irtifada yerleşik olan Erzurum ve soğuk için pek çok fıkra da üretilmiştir. Geleneksel eğitime yöre insanı çok değer verir. Kişi başına düşen gelir oranı ile ülke ortalamasının altlarında yer aldığı için de sürekli göç veren şehirlerimizdendir. İş için gurbete çıkmak oldukça yaygındır. Ancak bir Erzurumlu her nereye giderse gitsin doğup büyüdüğü memleketini asla unutmaz, ilk fırsatta geri dönmeyi düşünür.

Sözlü kültür ve âşık edebiyatının yaygın ve zengin olduğu bir coğrafyada, meşhur şairlerden birini anmamak haksızlık olurdu. Şiirde geçen “Emrah”, Erzurumlu Emrah'tır ve bu aşığın tasavvuf ehli olduğu şehir insanının ortak kanaatidir. Emrah'ın “Seherde uğradım ben bir güzele” şiirini, aşığın “sabah ezanıyla birlikte camiye gitmesi” diye yorumlayacak kadar ileri götürmeler de vardır.

Palandöken sadece kış turizmi ve kayak merkezi değildir. Kayseri için Erciyes, Bursa için Uludağ ne ise Erzurum ve Erzurumlu için de Palandöken odur. Bir “Erzurum manzarası resmi” çizmeye kalktığımızda Palandökensiz resim eksik kalmış olur. Erzurum bu dağlara yaslanmıştır. Otun, suyun, bereketin ve yüceliğin sembolüdür. Uzaktan bakıldığında da Erzurum'dan önce Palandökenleri görürsünüz. Aşığımızın çizdiği coğrafyada Palandöken ve onun dumanlı başı şiire, “Erzurum şiiri”ne vurulmuş damga gibi bir görev üstlenmiştir.

Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinin geçim kaynağı ağırlıklı olarak tarımdır. Tarımcı toplumların en önemli özellikleri kaderci, yumuşak huylu, dedikoducu olmalarıdır. Susuzluk en büyük korkularıdır. Kendisini dışardan gelenlere değil, dışardan gelenleri kendisine benzetme özellikleri ile bilinirler. Kendilerinden olmayanlara karşı şüphelidirler.

Eski zamanlarda Pasinler Ovası'nda sulu tarım yapılırken, günümüzde açılan sondaj kuyuları ve sulama kanallarıyla, ovanın dışındaki alanlar da sulu tarıma geçmiştir. Aşığımızın doğup büyüdüğü coğrafyada buğday yetiştiriciliği hem iklim şartları ve hem de ekmeğin ana maddesi olduğu için önemlidir. Köy hayatında harman yeri bir yıllık emeğin toplandığı alan olması itibarıyla bütün köylülerin dikkatini çeker. Temmuz – Ağustos sıcaklığında insanlar ürünlerini saplarından ayırırken başka şeylere de göz gezdirirler. "Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz", "harmandan harmana", "harmanda belli olur", "Tarlada var da harmanda yok" gibi kalıp ifadeler sadece Anadolu insanının ferasetini ortaya koymaz. Aynı zamanda gizli kıskançlık ve utanılacak durumların da ifadesidir. Harman yerinde kimin ne kadar ürünü var, kim ne kadar yetiştirmiş, kaç kağıt – araba yığın yapmış, kaç hayvanla düven sürüyor (eskiden) veya patosu kaç saat çalıştırmış (yakın zamanda) herkesin dikkat ettiği şeydir.

"Elli yıldır beklediğim ekini / Harmana dökmeden yaktım gidirem" mısraları ile aşığımız tarla ve harman ilişkisini hem güzel bir şekilde, bir çiftçi gibi ifade etmiş hem de Erzurum tarlasına verdiği emeklerin hasadını alamadığını bildirmiştir. İftira, çekememezlik, kıskançlık denilen sel gelmiş, tarladaki ürününü önüne katıp götürmüştür.

"Bu Dağda" şiiri 6 dörtlükten oluşmuştur. Durakları 6+5, hecesi 11'dir. 1. ve 5. dörtlülüklerde redif yoktur. Zengin ve tam kafiyeler kullanılmıştır. Koşma kafiye örgüsünde meydana getirilmiştir.

Aşığımızın karamsarlık anlarından birine denk gelse de bu şiirde müthiş bir ifade etme, resmetme yeteneği dikkatimizi çekiyor. Şiirde dağ Erzurum'un bizzat kendisidir. Şehir merkezi dışında kalan yerlerde fakirlik, yokluk, imkanların kıtlığı göze çarpar. Tabiat acımasızdır. Kışın soğuktan korunmak için yakacak için ağırlıklı olarak tezek kullanılır. En güzel yakacak da küçükbaş hayvan ağıllarından yazın çıkarılıp kurutulan ve yığılarak "kalak" yapılan "kerme"dir. Tezeğin kalorisi oldukça düşüktür. Çok nazlı yandığı gibi bol miktarda duman da çıkarır. Yaz aylarında sivrisineklerden kurtulmak için de bu tezeker ateş verilir ki sivrisinekler dumandan etkilenerek insanlara yaklaşmasınlar.

Bölgenin olmazsa olmazı hayvancılık ve beraberinde getirdiği çobanlık önemli uğraşı alanlarından. Bir çobanın en değerli eşyası keçesi, değneği, eğlence için kavalı, en yakın dostu ise köpeğidir. Günümüzde bir şeyler ısıtmak veya pişirmek için tüpgaz bulunsa da eskiden böyle bir imkan yoktu. Çobanlar güttükleri hayvanın tezeğini bulup, iki taş arasına koyup yakarak bir ocak yapar ve bununla ya bir çay ya bir tas süt hazırlayıp pişirirler. Yine yokluğa dem vurularak "iki isli taş arasında bir yaş tezek" / "ne yanar ne söner, sürekli tüter" denmektedir.

"Bu Dağda" şiirindeki dağ Erzurum kırsalı, çoban ise kırsaldaki fakir halktır. Halkın fakirliği kaderi gibidir. Gündüzü karanlık, gecesi zındandır. Birinci dörtlüğün son mısrasında "Ne zaman bir sabah atar bu dağda" sözleriyle istikbalde dahi bir umut görülmediği anlatılır ki öylesine derin bir bezginlik yaşanmaktadır. "Her günü çile", hedeflerine, umutlarına ulaşamayan kederli insanların umudunun tükenişi gibidir. Hem fakirlik, hem soğuk, hem umutsuzluk, karamsarlık ve bedliğin işareti sayılan "vefakâr karga" objesiyle bizlere yansıtılıyor. Bütün kuşların göçüp sadece kargaların seslerine bırakılmış coğrafya ile âşık aynı zamanda realist bir gözlemini de ortaya koyuyor. Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı gibi şehirlerde karga "kış bülbülü" ironisi ile adlandırılır. Ovalardaki

binaların imarsız, kırsaldaki evlerin bakımsız olması da hem fakirliği ve hem de çarpık yerleşmeyi işaret etmektedir.

Üçüncü dörtlük tam bir Erzurum kırsalı manzarasının sesini vermektedir. Dağların sesini, rüzgâr ve yağış vurunca duyarsınız. Rüzgâr ve yağış kayalara çarptıktan sonra çıkan sesler, dağlardan aşağıya dökülen sular tabiatın sesleri olarak en fazla duyulan seslerdir. Sahipsizlik, fakirlik, ulaşım güçlüğü, ilaç yokluğu, doktor bulunamayışı neticesinde bir de hasta insanların iniltisi duyulur. Hararet giderici ve soğuğa karşı direncin artırılması maksadıyla kullanılan limon, çay ile birlikte olunca cana can katar. Erzurum’da çaylar açıktır ve tabakta veya tabağın kenarında muhakkak limon bulunur.

Meşhur bir sözdür. Ardahan’a gelen bir asker, yolda gördüğü bir ihtiyara “amca, Ardahan’a yaz ne zaman gelecek?” diye sormuş. Adam biraz düşündükten sonra “Yazı bilmem ama önümüz kış.” Diye cevap verir. Bu Erzurum için de geçerlidir. Dağın (Erzurum’un) kışı 11 ay, yazı ve baharı ise bir aydır. Bu bir ay, dağın her türlü desende ve her renkte çiçeklerle bezendiği zamandır.

Âşık şiirinin, âşık dilinin önemli mevzularından birisi de yöneticilere, özellikle mahalli siyasilere sitemde bulunmaktır. Değişik bir deyişle âşık edebiyatında yöneticiler “protesto” fonksiyonundan yeterince nasibini alırlar. Reyhani’nin “Mebus bey gelmez ki bu dağı gezek” mısraları ile söylemeye çalıştığı şey, halka hizmet maksadıyla seçilen kişilerin, seçimlerden sonra bir daha geri dönüp halk ile ilgilenmediğidir.

Bunca yokluk, çaresizlik ve sıkıntı içinde bir insanın kendi kafasını rahatlatması için tevekküle, sabra, kanaatkârlığa, şükretmeye, kadere bağlanmaya ihtiyacı vardır. Tüccar, esnaf ne yapsın sabır ve şükretmekten başka? Reyhani’nin yaşadığı coğrafyada bu iki kelime ile çok karşılaşırız. Başa bir felaket, sıkıntı gelince diğer insanlar tarafından “sabır” telkini, hal hatır sorulunca, daha beterinin de olacağı düşünülerek “şükür” beyanı. Nihayetinde kadere bağlılık neticesinde ölüm gerçekleşen kimsenin kurtulamayacağı noktada, tıpkı geçmiş insanlar gibi, Emrah gibi, İbrahim Hakkı gibi bir gün de aşığımız Reyhani, “bu dağ” diye sembolize ettiği Erzurum’da hayatını noktalayacaktır.

“Bahar gelsin şu dağlara çıkayım” şiiri dört adet dörtlükten meydana gelmiştir. 1. dörtlüğün ilk mısraı ve 2. dörtlüğün tamamı 4+4+3, şiirin diğer kısımları 6+5 olmak üzere 11’li hece ile meydana getirilmiştir. Koşma kafiye örgüsündedir. “İnlemesi” ve “ağladım” kelimeleri kafiye olarak kullanılsa da, aynı dörtlüklerdeki diğer kafiye kelimeleriyle uyum göstermemektedir. Bu da halk ve âşık şiirinde kusur sayılmaz. Nihayetinde ses denkliği vardır.

Reyhani’nin yaşadığı coğrafyada altı ay beyaz, 5 ay ayaz bir ay yazdır. Kışın karı boranı, yazın da tozu dumanı vardır. Meşhur ifadeyle “Ola Zeçi, İstanbul neçi, Ezürüm yayladır yayla (Hey Zeki, İstanbul ne ki? Erzurum yayladır yayla!)”

Memleket yayla olunca, dönenceden sonra, ilki kardelen olmak üzere baharı müjdeleyen çiçekler ortaya çıkar. Haziran gibi yaylanın her tarafı rengârenk çiçeklerle dolar, insana yaşama umudu aşılar. Yeşil çimenler arasında tabiatın nakışları olan çiçekten yola çıkılarak meydana getirilen şiirde sembol olarak çiçek birkaç şekilde kullanılmıştır. Bu çiçeklerin bazıları, halk hekimliğinde de “derde çare” olarak “derde derman” biçiminde kullanılır. Metinde yedi kere kullanılan çiçek aynı zamanda ahengi de sağlamaktadır. “Bir çiçeğin delisi” sözü din ulusuna, özellikle de Peygamber’e delalet eder. Çobanı derde düşürüp kavalını acı acı çalmasına vesile olan çiçek sevgilisidir. Reyhani’yi ağlatan çiçekler sevgililerdir. Nazlı yâre götürülecek çiçek ise dünyadan ahrete hazırlanan imandır.

Reyhani’nin yaşadığı coğrafi şartların zorluğundan, insanların fakirliğinden ve dolayısıyla göç veren bir coğrafya olduğundan bahsetmiştik. Gurbetçiliğin büyük bir kısmı da Avrupa ülkelerinedir. Reyhani’nin Avrupa konulu pek çok şiiri vardır. “Bilirem” şiiri ise

bunların içinde apayrı ve çok dikkat çekicidir. Mizahi yönü ağır basan şiirin, muhafazakâr tutucu bir yapıdaki insanların ekonomik nedenler yüzünden gitmek zorunda olduğu Avrupa’da nasıl bir kültürel dejenerasyona uğradığı karikatürize edilerek anlatılmaktadır. “Son doğan çocukların hep sarı olması (Almanlara benzemesi)”nın sebebi “muz” olması; çaresi bitince namaz kılmaya başlaması, sosyal işlerden para alınca kumara ve içkiye giden, çocuk parası aldığından dolayı onlara kıyamayan, Türk olduğu için domuz eti yemediği halde fırsat bulunca domuz eti karışık sucukları yalayan, oradaki yılların neticesinde hastalıktan biten vücudu olan ve ciğeri olmadığı için omuzlarından soluyan, kırkbeş gündür karısını görmeyen ama ara sıra onu duraklarda beklerken bulan, nerde pavyon görse orda durup – kimse görmesin, ayıplar diye- sağa sola bakıp içeri dalan, ama bunlara rağmen orucun yarısını tutarak, cumalara giderek, bayram namazına giderek Müslümanlığını da devam ettiren, İsa çağırıldığı için uçaklarda ölen ve bunun sebebinin de “Mark” olduğunu bilen, Almanlar “defol yabancı deyince” çifte pasaportlu yurttaşlık sahtekarlığını yapan ve her gün taksit taksit ölen bir insan portresi çizilen şiirde realist çizgilerle mizahi unsurlar birleştirilmiştir.

Değişen ve gelişen teknoloji toplumun kültürel yapısının bozulmasında ister istemez etkili olmuştur. “Televizyon eve geldi geledi” şiirinde televizyon programlarının aile yapısını nasıl etkilediğini mizahi yolla anlatır.

Yaşanılan bölgedeki kadınların durumunu belki de en güzel ve realist bir biçimde ifade eden şiiri ise “Erzurumlu Gelin”dir. Üzerinden tezek kokan, yalın ayak bostan eken, ırkılıp düşünce kaderden sayan, gurbetteki kocasını özlemle bekleyen-rüzgârlardan haber bekleyen-yıldızlara bakarak hayaller kuran, süslenmeyi bilmeyen, yavrusunu taş dibinde yatıran, çalar saati bile kurmayı bilmeyip horozun sesiyle uyanan, tandırda ekmeğe pişiren cahil, eğitimsiz, bakımsız bırakılan mazlum, kederli, aciz ama gururlu ve fedakâr eşlerdir. “Yaz Gazeteci” şiirinde Reyhani “Senelerdir Almanya’da kocası / Çocuklu çoluklu dulları da yaz” mısralarıyla problemin merkez noktasına parmak basar. Kocası yurt dışına veya gurbete gidip yıllarca dönmeyen, aslında kader kurbanı sayılacak bir yalnızlığa itilmiş, okur yazar da olmadığı için büyüttüğü çocuklarına mektup yazdırıp haber bekleyen kadınların da gönlünden geçenleri en iyi ifade eden kişilerden biridir aşığımız.

Şiirin tamamına bakıldığında tam bir yayla hayatına ait izler görürüz. Çoban, kaval, bahar zamanı çıkılan dağlar, yeşil yamaçlar, alageyik hayvancı toplumlara mahsus bezemeleri gösterir. Ancak bu göçerlik veya hayvancılık süreklilik arz etmiyor.

Genel itibarıyla bu şiirlerden yola çıkarak söyleyeceğimiz şey, tarıma dayalı, yerleşik hayata geçmiş hayvancılık ekonomik hayat tezahürü taşıdığıdır. Fakirlik ve yokluk nedeniyle gurbet hayatı yoğun biçimde işlenir. Toplumun dejenerasyonu çarpıcı bir dille ifade edilmektedir. Benzetme unsurları, değer yargıları, ifadede kullanılan kalıplar, yayla hayatı, tarım ile ilgili benzetmeler ve harman, çoban gibi kelimeler neticesinde aşığımızın yerleşik tarım toplumuna mensup hayvancılık ile de uğraşan birisi olduğu ortaya çıkar.

ÇALIŞMADA KULLANILAN ŞİİR METİNLERİ

GİDİREM

Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum
 Çaresiz dişimi sıktım gidirem
 Gafillerden darbe yedi gururum
 Kaderime boyun büktüm gidirem

Selam olsun ecdad ile abaya
Abdurrahman Gazi, Habib Baba'ya
Tuz ektiler çalıştığım çabaya
Emeğimi suya kattım gidirem

Palandökenlerin sisi dumanı
Engininde bulamadım gümanı
Ezanlar okunur seher zamanı
Üç kez geri döndüm baktım gidirem

Sırtıma verdiler sitem yükünü
Yel devirsin sebeplerin kökünü
Elli yıldır beklediğim ekini
Harmana dökmeden yakdım gidirem

Benim canım feda olsun bin cana
Bin can az gelirse iki bin cana
Kırk sene gözyaşımı döktüm fincana
Kattım Kara su'ya akdım gidirem

Kırılmış sazımı astım tavana
Çevirdim yüzümü döndüm divana
Gurbet kelepçedir yurdu sevene
Bilerek koluma taktım gidirem

Yüzümüz apaçık anlım karasız
Buna rağmen koymadılar yaresiz
Tanbura köyünde Emrah çaresiz
Ben de Erzurum'dan çektim gidirem

Kulağında tekbir veren ses kaldı
Yüreğimde hiç çıkmayan pas kaldı
Konu komşu, ahbap, yaren, dost kaldı
Üç kez geri döndüm bakdım gidirem.

Reyhani'yim derdim, gamım bitmedi
İftira darbesi cana sinmedi
Zeynel Horasan'a gitti dönmedi
Bu da benim kara bahtım gidirem.

BU DAĞDA

Bir keçe, bir kaval, bir garip çoban,
Yıllar geldi geçti, yatar bu dağda.
Gündüzü karanlık, gecesi zindan,
Ne zaman bir sabah atar bu dağda.

Bu dağdan bir yolcu ermez menzile,
Bu dağın derdi çok, her günü çile,
Güz gelince kuşlar gider sahile,
Vefâkâr bir karga öter bu dağda.

Rüzgârlardır bu dağların postası
Yağmurlardır bu dağların bestesi
Eksik olmaz bu dağların hastası,
Bir limon bir cana yeter bu dağda.

On bir ay bu dağın kışıyla karı
Senede bir aydır yazı baharı
Çok zengindir bu dağların tüccarı,
Sabır alır, şükür satar bu dağda.

Mebus bey gelmez ki bu dağda gezek
Gül den vala örtmüş, çiçekten bezek.
İki tane isli taş, bir de yaş tezek,
Ne yanar, ne söner, ne tüter bu dağda.

Nedense bu dağlar kalmıyor karsız?
Ovasında binalar var imarsız.
Hakkı merhum sürgün, Emrah mezarısız,
Bir gün Reyhanî de yiter bu dağda.

BAHAR GELSİN ŞU DAĞLARA

Bahar gelsin su dağlara çıkayım
Belki derdimize çare bir çiçek
Toplayıp devşirip derman eyleyim
Açılan yarımı sara bir çiçek

Çünkü o da bir çiçeğin delisi
Kelebeğdir böceklerin alisi
Yeşil yamaç tabiatın halısı
Nakış dökmüş ara ara bir çiçek

Kara dağda alageyik sesi var
sordum o geyiğe bende nesi var
Kavalın bir acı inlemesi var
Çobanı düşürmüş zara bir çiçek

Ben de bir aşığım Reyhani adım
Sorun çiçeklere az mı ağladım
Benim tabiatın bir tek muradım
Götüreyim nazlı yara bir çiçek

KAYNAKLAR

- Alptekin, A.B. (1997). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Akçağ Yayınevi, Ankara.
Düzgün, D. (1997). Âşık Yaşar Reyhani. Erzurum.
Aşık Reyhani (2013). Wikipedia, The Free Encyclopedia içinde. 08.03.2017 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1k_Reyhani adresinden erişildi.
Koç, M. (2007). Ölümünden sonra Âşık Yaşar Reyhani. Erzurum.
Polatoğlu, Y. (2003). Mızrabın İstirabı, Âşık Yaşar Reyhani- Hayatı ve Şiirleri. İstanbul.